

Petek Ersoy İnci

Dr. Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi, Ankara/Türkiye
Dr. Research Assist., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Literature, Ankara/Türkiye

eposta: petekersoy@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9157-2973> - RorID: <https://ror.org/05mskc574>

Atıf/Citation: Ersoy İnci, Petek. 2025. Sokağın Sesi: Ankara Çocuk Oyunları ve Dönüşüm. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/42, 500-512.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1552087>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Derleme Makalesi/Rewiew Article
Geliş Tarihi /Received:	18.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted:	28.02.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.03.2025

SOKAĞIN SESİ: ANKARA ÇOCUK OYUNLARI VE DÖNÜŞÜM

Öz

Oyun, hayatın her evresinde vardır. Hatta insan oyunun içine doğmuştur bile denebilir. Öte yandan insanoğlunun en özel dönemi olan çocukluk döneminde yetişkin hayatına yön veren pek çok gelişme olur. Bu açıdan bu özel dönemde oynanan oyunlar unutulmaz, bir hatıra olarak kalır. Çocuk oyunları, çocukların hem fizikî hem de psikolojik gelişiminin sağlanması açısından önemli bir yere sahiptir. Çocuklar oyun sırasında eğlenmenin yanı sıra savunma, rakibini alt etme ve kazanmaya yönelik yeni hamleler geliştirmek gibi pek çok farklı duyguları yaşayarak sosyalleşir. Oyun, tekerlemeler sayesinde daha sistemli oynamayı sağlamanın yanı sıra çocukların dil gelişimine de katkı sunar. Bu yazıda çocukluğunu Ankara'nın farklı semtlerinde geçirmiş üç farklı jenerasyondan olan kaynak kişilerin sunduğu verilerden hareketle Ankara çocuk oyunlarına yönelik bir bakış sunulacaktır. Böyle bir çalışma yapılmasının nedeni, kuşaklararası oyun farklılığına değinmek olduğu kadar, Ankara'nın günlük yaşantısına da ışık tutmaktır. Yapılan alan araştırmaları sonucunda ortaya çıkmıştır ki, bu çalışmaya dâhil edilen sözlü oyunlar ya da tekerlemeler artık yaşamamaktadır. Kaynak kişilerin araştırmacıyla paylaştıkları bir diğer konu, çocukluk hatıralarından süzülüp gelen oyunları anlatırken çocukluklarında var olan; ancak günümüzde yer almayan oyuncakların ve yaşantı şeklinin de ortadan kalktığı gerçeğidir. Araştırmacıya göre söz konusu bu durum, oyuncakların çocukluk döneminin sessiz tanıkları oluşu ve bu açıdan tarihî bir belge niteliği taşımasıdır. Nostaljik olan sadece oyuncak değil, çocukluğa duyulan özlemdir. Söz konusu bu dönüşümde en önemli neden, Ankara'nın da geçirdiği kentsel değişimdir. Bu değişimin etkileri özellikle modernleşmeyle beraber gelen neoliberal etkilerle ilintilidir. Ankara'daki kent değişiminden çocuk oyun ve oyuncaklarının nasıl etkilendiğini ortaya koymak için üç farklı nesilden toplamda 17 kaynak kişiyle görüşülmüş, derinlemesine mülâkatlar gerçekleştirilmiş ve literatür taraması yapılmıştır. Kaynak kişilerin oyun ve oyuncak kültürü hakkında verdiği bilgilerin tutarlılığını hem ölçmek

hem de okuyucu ile paylaşmak için çocukluk albümlerine kaynak kişilerin izinleri doğrultusunda bakılmış ve bir tanesi metin içinde kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ankara, çocuk oyunları, dönüşüm, oyuncak, oyun

THE VOİCE OF THE STREET: ANKARA CHILDREN GAMES AND TRANSFORMATION

Abstract

Play exists at every stage of life. It can even be said that human beings are born into play. On the other hand, in childhood, which is the most special period of human beings, there are many developments that shape adult life. In this respect, the games played in this special period are unforgettable and remain as a memory. Children's games have an important place in terms of ensuring both physical and psychological development of children. In addition to having fun during the game, children socialise by experiencing many different emotions such as defence, defeating the opponent and developing new moves to win. The game contributes to children's language development as well as enabling them to play more systematically thanks to nursery rhymes. In this article, an overview of children's games in Ankara will be presented based on the data provided by informants from three different generations who spent their childhood in different neighbourhoods of Ankara. The reason for conducting such a study is to shed light on the daily life of Ankara as well as the differences in play between generations. As a result of the field research, it has been revealed that the oral games or rhymes included in this study are no longer alive. Another issue that the informants shared with the researcher is the fact that the toys and the way of life that existed in their childhood but are not present today have disappeared while they were telling about the games filtered from their childhood memories. According to the researcher, this is because toys are silent witnesses of childhood and in this respect they are historical documents. It is not only the toy that is nostalgic, but also the longing for childhood. The most important reason for this transformation is the urban change that Ankara has undergone. The effects of this change are especially related to the neoliberal effects that come along with modernisation. In order to reveal how children's games and toys are affected by the urban change in Ankara, a total of 17 informants from three different generations were interviewed, in-depth interviews were conducted and a literature review was conducted. In order to both measure the consistency of the information given by the informants about play and toy culture and to share it with the reader, childhood albums were examined in accordance with the permission of the in formants and one of them used in the text.

Keywords: Ankara, children games, transformation, toy, game.

Giriş

“Kurşunlu Camii vardı, çarşı vardı, oraları bir başkaydı, her şey daha doğaldı.” (Erol Akoğlu)

Türkiye’de çocuk oyunları ve oyuncakları ile ilgili araştırmalar, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarına dayanmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda söz konusu çalışmaların daha çok derleme mahiyetinde olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’den derlenmiş pek çok çocuk oyunu çalışmaları vardır; ancak bu yazı Ankara ili ve çevresinde daha önceden yapılmış çalışmaları ortaya koymak, yeni yapılan derlemelerden hareketle üç farklı kuşaktan Ankaralıların oyun dağarcığı hakkında bilgiler vermek ve çeşitli karşılaştırmalar yapmayı hedeflemiştir.

Ankara’da üç kuşak boyunca oyun ve oyuncak kültürünün değişiyor oluşu, kentin değişimiyle de ilgilidir. Türkiye’de kentsel dönüşüm hareketlerinin 1950’lerden başlayıp hızlanarak devam edişini 80’lerden sonraki neoliberal politikalarla bağlayan Aylin Görgün Baran, bu durumun yarattığı sonuçları “kent her bölgesinin delik-deşik edilip modernleşmenin göstergeleri olarak yorumlanan (!) binaların inşası estetik değerlerden yoksun, çarpık bir görüntü oluşturmaktadır. “ (2016: 220-221) şeklinde açıklamıştır: Söz konusu bu dönüşüm, kaynak kişilerin hem eski Ankara’ya duydukları hasretten kaynaklı nostalji duygusunun artmasını sağlamış, hem de oyun ve oyuncak kültürünün dönüşümünü etkilemiştir.

Bu çalışmada araştırmacı tarafından üç kuşaktan derlenen oyunların anlatımı, Prof. Dr. Bekir Onur’un *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi* (Onur 2005: 11) isimli kitabında kullandığı yöntem olan anı kitaplarından hareketle değerlendirilmiş, Ankara’ya bağlı 9 ilçeden (Yenimahalle, Samanpazarı, Sincan, Kazan, Gündül, Küçükesat, Bâlâ, Etlik ve Şereflikoçhisar) gerek daha önceden derlenmiş, gerekse de araştırmacı tarafından yeniden derlemeler yapılarak ortaya konulmuş Ankara yöresine ait geleneksel çocuk oyunları ve oyuncakları hakkında bilgiler verilmiştir.

1. Birinci kuşak Ankaralıları

Bu çalışma kapsamında bu kuşak 1945-1960 yılları arasında Ankara’da doğup büyüyen, çocukluğu Ankara’nın Hamamönü¹ ilçesinde yaşayan kişilerdir.

¹Ankara Araştırmaları dergisinde Hamamönü ile ilgili pek çok makale yayınlanmıştır. Bunlardan biri, Petek Onur tarafından kaleme alınan “Nostaljiyi Yeniden Yaratmak: Ankara’nın Kale, Hamamönü ve Hamamarkası Mahallelerinde Kent Kültürü” ismini taşımaktadır. Ankara’nın tarihi yeri olan Kale, Hamamönü ve Hamamarkası bölgelerine yönelik bir alan araştırmasına dayanan bu çalışmada yazarın verdiği bilgilere göre Hamamönü ve arkası Altındağ belediyesi tarafından restore edilmiş dükkân, cafe ve restoranlardan oluşmaktadır. Bu mekânlar tarihi yeniden canlandırmayı amaçlamaktadır. Son 20 yılda çağdaş neoliberalizmle nostalji kavramının da değiştiğine işaret eden yazar, bu bağlamda az önce sayılan mekânlardaki esnafla, mal sahipleriyle ve komşuluk yapan kişilerle görüşerek nostalji üzerinden popülerlik kazandırılmaya çalışılan mekânların her biri ayrı olan siyasî görüşlerin yansıması şeklinde dönüştürüldüğünü belirtmiştir (Onur 2018: 145-166). Söz konusu neo liberalizmin etkileri kent belleğini de etkilemiştir. Güliz Küçüktaşdemir, konuyu “Neo liberal bellek (kentlilerin maruz kalmakta olduğu bellek yıkımının yapısal temsili), kent üzerindeki yıkıcı etkisini 1980 yılı itibarıyla Ankara geneli içinde görünür kılmış, küresel etki altındaki kamusal alanın gücünü kentsel mekânların taşımakta olduğu anlam ilişkisini (Onat, 2013) dönüştürerek ve yok ederek değiştirmeye başlamıştır.

Yenimahalle’de doğup büyüyen, kaynak kişinin (KK1) verdiği bilgilere göre o zamanlarda Hamamönü, taş oyunlarının ve şarkılı oyunların en yaygın olduğu yerlerden biridir. Oyun mekânları sokak yerine evlerin iç avlularıdır. Taşla oynanan oyunlardan biri olan *Beş taş* ve *On taş* oyunu buna örnektir. Kaynak kişinin aktardığı bilgilere göre beş taş oyunu beş aşamadan oluşur ve şöyle oynanır: Öncelikle oyun gereci olan taşlar, yuvarlak ve pürüzsüz olarak seçilir ve oyun alanı düz bir zemindir. Oyunun birinci aşamasında taşlar yere serbestçe bırakılır. Yerdeki taşlardan biri seçilir ve havaya atılır. Oyuncu, her attığında yerden bir taş alıp havaya attığı taşı yakalar. Bu aşama, yerdeki taşlar bitinceye kadar devam eder. Oyunun ikinci aşamasında, ilk aşamadan farklı olarak taşlar ikişer kere alınır ve tutulmaya çalışılır. Bir sonraki aşama olan üçüncü aşamada, taşın biri tekli diğer üçü tek seferde alınmaya çalışılır. Oyunun dördüncü aşamasında taşlardan uygun olan bir tanesi alınır, diğer dördü tek seferde tutulmaya çalışılır. Beşinci ve son aşamaya “köprü” adı verilir ve amaç tek tek taşları köprüden geçirmektir.

On taş oyununda ise, beş taş oyununun tersine daha minik boyutlarda on tane taş seçilir. İki avucun içini dolduracak şekilde taşlar doldurulur ve yukarı fırlatılır. O sırada avuç içi de avuç dışına döndürülür ve yukarıdaki taşlar inerken avuç dışı ile tutulmaya çalışılır. Taşını düşüren elenir, sıra diğer oyuncuya geçer. Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre o yıllarda Hamamönü’nde şarkılı oyunlarında sıklıkla oynandığı tespit edilmiştir. *Sarı Yılan* buna örnektir.ⁱ

Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre Yenimahalle’de apartman yaşantısı ya da oyuna yetmeyecek kadar küçük sayılabilecek bahçeler nedeniyle, oyun mekânı olarak sokaklar tercih edilir ve en çok oynanan oyun, ip atlamadır. Lastik ipin olmadığı zamanlarda kızlar ve oğlanların bir araya gelerek oynadıkları bu oyunda *tek ipe atlama* ve *çift ipe atlama* diye iki tür

(Küçüktaşdemir 2019: 210) şeklinde özetlemiştir. Bu çalışmada Hamamönü, sözü edilen neoliberal etkinin çok öncesine okuyucuyu götürecektir. Kaynak kişiden derlenen oyunlar çocuk oyunları geleneğinin korunduğu yıllardır; çünkü söz konusu yıllarda Hamamönü, yan yana dizilen evlerin içinde küçük avluları barındıran bir düzene sahiptir. Dar sokaklarla birbirinden ayrılan bu evler, tarihî dokunun korunduğu bir semt olma özelliğini taşımaktadır. Evlerin yakınlığı sosyal ilişkilerin de yakınlaşmasına vesile olmuştur. Bu sayede 1950’li ve 60’lı yıllarda geleneksel çocuk oyunlarının mekânı az önce bahsedilen dar sokaklardır; çünkü Hamamönü’nde yaşam da gelenekselidir. Söz konusu yaşantı şeklini daha iyi anlamak ve çocuk oyunlarının nasıl bir yaşantıda var olduğunu anlamak için Robert Redfield’ın The Folk Society isimli makalesindeki şu sözlerden bahsetmek gerekmektedir: “Halk toplumunu oluşturan insanlar birbirine çok benzer. Birbirleriyle ve başka hiç kimseyle uzun bir yakınlık içinde yaşamazlar. İnsanlar başkalarıyla değil de birbirleriyle iletişim kurduğundan, bir insanın öğrenilen davranış ve düşünme yolları diğerininkiyle aynıdır. Bunu ifade etmenin başka bir yolu da, ideal halk toplumunda, bir insanın bildiği ve inandığı şeyin, tüm insanların bildiği ve inandığı şeyle aynı olduğunu söylemektir. Alışkanlıklar geleneklerle aynıdır. (...) Üyeler arasındaki benzerlik, bir neslin halefiyle karşılaştırıldığında da ortaya çıkar. Yaşlılar, gençlerin, büyüdükçe, yaşlıların aynı yaşta yaptıklarını, doğru ve doğru olduğunu düşündükleri şeyleri yaptıklarını görürler. Bu, böyle bir toplumda çok az değişikliğin olduğunu söylemenin başka bir yoludur.” (1969:186).

vardır. İlkinde iki oyuncu karşılıklı durur ve ipi çevirir. Arasından geçen bir oyuncu da ayağı ipe takılmadan atlamaya çalışır. Diğer türde ise iki oyuncu bir tarafta, diğer iki oyuncu da öte tarafta durur ve kalın urgan diye tâbir edilebilecek ipleri tutar ve yere değdirerek çevirir. İpe ayağı takılmadan atlayan oyunu kazanır, ipe ayağı değen oyuncu ise elenir. Kaynak kişiye göre sek sek de sıklıkla oynanan bir başka oyundur. Sek sek iki türdür: İlki, yere tebeşirle çizilerek atlama esasına bağlı olandır, diğeri de taşı kaydırma esasına bağlı olarak oynanan türüdür. Yenimahalle’de sek sek oyunu evde oynandığı gibi okul bahçelerinde de sıklıkla oynanır. Ortaokul zamanı okul bahçelerinde en çok oynanan oyun ise lastik topla oynanan istop ve yakan top olmuştur. Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre Yenimahalle’de oynanan bir başka oyun sadece kızların kendi aralarında oynadıkları evciliktir. İleride ev hanımı ve anne olacak olan tüm kızlara öğretilen bu oyun aslında bu rollerin daha küçüklük çağında oyun yoluyla öğretilmesidir. Özellikle çay/kahve ikramı, yemek pişirmek, oyuncak bebeği uyutmak, giydirmek, çişini yaptırmak, oyuncak bebekle çocuğun misafirliğe gitmesi gibi hareketler bütün evcilik oyunlarında yer alan ortak hareketlerdir ve yukarıda belirtildiği gibi kız çocuklarını ilerideki yaşamlarına hazırlama gayesiyle öğretildiği öğrenilmiştir.

1954 yılında Aydın’da doğan ve çocukluğu aynı şehirde geçen bir kaynak kişinin (KK2) verdiği bilgilere göre Aydın’da geniş avlulu ve bahçesi olan evlerde kızlar kendi aralarında evcilik oynadıkları gibi, sokakta ve ilkökul bahçelerinde de çeşitli geleneksel oyunlarla vakit geçirdikleri öğrenilmiştir. Söz konusu oyunlar; kız ve erkeklerin beraber oynadıkları beş taş, ip atlama, ipli topaç, birdirdir, saklambaç ve taşın sürttürülmesi esasına bağlı olarak oynanan sek sek oyunudur. Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre bu tarz sek sek oyununa Aydın’da “kaydırak” denmektedir. O yıllarda plastik bebeklerle oynayan kız çocukları, bu bebeklere kıyafet diktiklerini aktarmışlardır. Hattâ bebeklerle ilgili olarak aynı kaynak kişi, bir anısında yurt dışına gidip kendisine hediye olarak getirilen porselen bebeğin bir kız çocuğu için o yıllarda başına gelebilecek en güzel şey olduğunu, bu nedenle o bebekle geçirilen zamanın sadece evle sınırlı kaldığı, bebeğin başına bir iş gelmesin diye dışarıda oynamak istemediğini belirtmiştir.

1955 yılında Samanpazarı’nda doğan bir başka kaynak kişinin (KK3) verdiği bilgilere göre de o zamanlarda saman bebekler revaçtadır. Neredeyse o devirde Samanpazarı’nda her oyuncakçı dükkânında saman bebekler yapılıp, satılır, bu sayede kız çocuklarının başat oyuncaklarından biri ortaya çıkmış olurdu. Samanları dökülünce yeniden satın alınan bu bebekler, yine aynı oyuncakçılarda satılan ahşap beşiklerde yatırılır, dolayısıyla evcilik oyununda kullanılan oyun gereçlerinde bebek ve yatak tamamlanmış olurdu.

Resim 1: Kaynak kişi Nurşen BAŞARAN'ın 1960'ta çekilen fotoğrafında yer alan saman bebek.

Kaynak kişinin aktardığı bilgilere göre dramatik bir oyun olarak kabul edilebilecek *Güzel/Çirkin* isimli bir oyunun da bu yıllarda çok oynandığı öğrenilmiştir. Birkaç kişiden oluşan oyuncular ve yine birkaç kişiden oluşan hakem heyetinden oluşan kişiler seçilir. Sırayla oyuncular gelir, hakemlerin “Güzel ol!” ya da “Çirkin ol!” şeklindeki direktiflerini uygular, hangi oyuncu bu işi daha başarılı yaparsa, o kişi oyunda birinci seçilir. Yine aynı kaynak kişinin verdiği bilgilere göre, günümüzün şans oyunlarından biri olan kazı/kazan oyununa benzer o devirde mahalle bakkallarında satılan Kader/Kısmet adında bir oyunun olduğu öğrenilmiş, 5 kuruş karşılığında bu oyundan çikolata, sakız gibi yiyeceklerin kazanıldığı belirtilmiştir. O yıllarda yakan top, dalya, saklambaç, körebe oyunları mahallede ya da sokak aralarında kız ve erkeklerin beraber oynadıkları oyunlardır.

505

Çocukluk dönemleri Sincan sokaklarında geçen karı koca olan kaynak kişilerin (KK5 ve KK6) verdiği bilgilere göre saklambaç, körebe, çizgi, aynalı çizgi, ceviz, misket, dalya, yakan top, lak lak, ip atlama, çelik-çomak, istop, topaç, yağ satarım bal satarım, mendil kapmaca, beş taş ve aç kapıyı bezirgân başı oyunları sokaklarda kız ve erkeklerin beraber sıklıkla oynadıkları oyunlar arasındadır. Sincan sokaklarında sadece erkeklerin oynadıkları oyunlar ise uzun eşek ve birdirbirdir. Evcilik da hâliyle sadece kızların oynadıkları bir oyundur.

Bu kuşağı özel kılan bir başka durum, bu neslin çocuklarının kendi oyuncaklarını kendilerinin yapabiliyor olmalarıdır. Ankara'nın Kazan ilçesine bağlı Yassıören köyünde topaca *katır* dendiği 2013 yılında araştırmacı tarafından yapılan derlemeler sayesinde ortaya çıkmıştır (Ersoy İnci 2013: 102). Doğal malzemenin kısıtlı imkânlar dâhilinde oyuncığa döndürüldüğü bir devir olan 1945-1960 kuşağı, el becerisi olan, bunu geliştiren; ne var ki bir sonraki nesle aktaramayan bir nesil olarak adlandırılabilir.

Ankara'nın Kazan ilçesine bağlı İğmir köyünde doğup büyüyen ve hâlâ da Kazan'da oturan bir kişinin (KK7) verdiği bilgilere göre köyde kızlar ve erkekler ayrı olarak oynarlar. O yıllarda oynanan oyunlar; misket, saklambaç, yağ satarım bal satarım, uzun eşek, sopanın ucuna ip bağlanarak döndürülen topaç ve çember oyunudur. Bu kişiye göre “dökmeci” denilen çerçilerden alınan misketlerle kuyu oyunu oynanır. Misket bulunamadığı takdirde

cevizle oynanan kuyu oyununun yanı sıra geceleri erkek çocukların beraber oynadıkları *Demirci Kömürcü* (Oğuz ve Ersoy 2007: 15) adında da bir oyun oynandığı tespit edilmiştir. 5 erkekten oluşan bir grup *demirci*, diğer 5 kişiden oluşan grup ise *kömürcü* olur. Büyük bir kemik bulunur ve tüm oyuncuların arkası dönükken bu kemik uzak bir yere atılır. Kemiği bulan grubun oyuncusu, oyunu bağlı olduğu grubun kazanmasını sağlar.

Genel anlamda bu kuşak kendi oyuncağını kendi yapan, sokaklarda oynayan, oyun kültürünün sözlü hafızası olarak değerlendirilebilecek olan tekerlemeleri bilen ve aktaran bir kuşaktır. Kuşkusuz böylesi bir kuşağın varlığı geleneksel yaşantı şekliyle açıklanabilir.

2. İkinci kuşak Ankaralıları

Bu kuşak 1960-1975 yılları arasında Ankara’da doğup büyüyen, kişilerden olup oyun ve oyuncak ilişkisi şöyledir:

Ankara’nın Kazan ilçesine bağlı Kışla köyünde doğan ve hâlâ da Kazan’da oturan bir kaynak kişinin (KK8) verdiği bilgilere göre kızlar kendi aralarında yüzük saklamaca (Oğuz ve Ersoy 2007: 110) ve Demirci/Kömürcü oyunu oynamıştır. Oyun gece oynandığından sıklıkla akrabalar arasında oynandığı, dolayısıyla, hem yetişkinlere hem de çocuklara hitap eden yaş sınırı olmayan bir özelliğe sahip olduğu öğrenilmiştir.

Hamamönü’nde doğan, çocukluğu Atpazarı’nda geçen bir kaynak kişinin (KK9) verdiği bilgilere göre o yıllarda kızlarla erkeklerin beraber oynadıkları oyunlar (Yakan top, saklambaç, yağ satarım bal satarım, mendilim köşe köşe) olduğu kadar, erkeklerin ayrı kızların ayrı olarak oynadıkları oyunlar da vardır. Erkekler, *dombik* dedikleri oyunda kiremitleri üst üste dizerler, belirli bir mesafeden atış yaparak o kiremitleri devirmeye çalışırlar. Hepsini deviren oyunu kazanır (Oğuz ve Ersoy 2007: 104). Erkekler, *uzun eşek* oyununun yanı sıra ve *kemerle* (Oğuz ve Ersoy 2007: 94) de oyun oynarlar. Aynı kaynak kişinin verdiği bilgilere göre “Samanpazarı’nda, bakır ustalarının yanında ahşap topaç yapan ustalar vardı. Bunun yanı sıra Atpazarı’nda ahşap oyuncak yapan ustalar olurdu. Bu ustalar kızların bebekleri için tahta beşik, erkekler için de tahta araba ve tahta at yaparlardı.” Günümüzde bu sanatların icra edildiği dükkânların yerini başka esnaf kollarının aldığı tespit edilmiştir.

Aynı kaynak kişinin verdiği bilgilere göre erkek çocuklar arasında sıklıkla oynanan bir başka oyun miskettir ve iki çeşidi vardır. Söz konusu oyun *üçgen* (Oğuz ve Ersoy 2007: 112-113) ve *kuyu* isimlerini taşır. Belirli büyüklükteki bir tahtanın altına bilye ya da rulman denilen parçaların tutturulması esasına bağlı olarak yapılan tornet (Oğuz ve Ersoy 2007: 134-137) oyunu da yine bu yıllarda erkekler arasında sıklıkla oynanan oyunlardan bir başkasıdır. Hamamönü’nde kızların kendi aralarında oynadıkları yaygın oyun ise ip atlamadır.

Küçükesat’ta çocukluğu geçen bir kaynak kişi (KK10) için oyun alanları sokaklardır ve tüm oyunlarda kızlar ve erkekler beraber oynar. Saklambaç, çelik-çomak, sopasıyla çevrilen

çember oyunu (Oğuz ve Ersoy 2007: 36), yakan top, birdirbir, ipli topa, gazoz kapağı oyunu, misket, tornet, çivi ya da çakı saplama oyunu kaynak kişinin belleğinde kalanlardır. İpli topa oyununda daha önceden yapılan hiçbir çalışmada yer almayan şöyle bir özellik dikkat çekicidir: Normalde topacın ucunda bulunan demir parça olan kabardan başlayarak ip bitene kadar topacın etrafı sarılır ve ipin sarıldığı yönün tam tersine gelecek şekilde yere hızlıca fırlatılır. Topacı en fazla süre yere devrilmeden kabara üzerinde döndürmeyi başaran oyuncu, oyunu kazanır. Kaynak kişinin verdiği bilgiye göre topacı kabarası üzerinde döndürmek makbul olduğu kadar topacın kalın arka kısmı tarafından da döndürülmesi oyuncuya avantaj sağlamaktadır.

6-7 yaşlarına kadar Ankara'nın Bâlâ ilçesinde yaşayan bir başka kaynak kişi (KK11) için çocukluk "ağaçlardan kayısı çalmaktır". Eğlenceli bir çocukluk dönemi geçirdiğini belirten kaynak kişinin verdiği bilgilere göre o yıllarda Bâlâ'da grup hâlinde oyunlar oynanır ve söz konusu bu oyunlar; yakan top, saklambaç ve dalyadır.

Çocukluğu Sincan'da geçen bir kaynak kişinin (KK12) verdiği bilgilere göre saklambaç, birdirbir, kutu kutu pense, aç kapıyı bezirgân başı, uzun eşek, beş taş, dalya, istop, sek sek, çelik çomak sokaklarda oynanan oyunlardır.

3. Üçüncü kuşak Ankaralıları

Bu bölümde, 1975-1990 yılları arasında Ankara'da doğan, ya da Anadolu'nun çeşitli illerinde doğup, çocukluk dönemini Ankara'da geçiren çocukların belleklerinde kalan oyunlardan bahsedilmiştir. Yapılan derlemeler sonucunda sokak oyunlarının yanı sıra evde de oyun oynama alışkanlığının başladığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda kız çocukları için Barbie bebek ile oynama kültürü gelişmeye başlamıştır. Erkek çocuklar içinse elektronik oyuncaklarla oynamak popüler hâle gelmiştir. Söz konusu zaman aralığında dikkat çeken bir başka durum, hızlı kentleşmenin yarattığı apartman kültürünün çocuk oyun alanlarını daraltması, bunun sonucunda oyun parkları kurma fikrinin yaygınlaşmasının ilk temellerinin bu dönemde atılmasıdır.

Şereflikoçhisar'da doğup büyümüş ve çocukluğunu geçirmiş bir kaynak kişinin (KK13) verdiği bilgilere göre beş taş, mendil kapmaca, yağ satarım bal satarım, saklambaç, uzun eşek, çelik çomak ve uçurtma sokakta oynanan oyunlardır. Bu kaynak kişiden yapılan derlemeler sonucunda bazı oyun isimlerinin yöreye göre farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Örneğin, yaygın ismiyle yakan top olarak bilenen oyun, "orta sıçan" adıyla, misket olarak bilenen oyun da "bilya" ismiyle oynandığı tespit edilmiştir. Bu yazıya konu olan pek çok kaynak kişinin aksine ebe seçerken söylenen bir tekerlemeyi hatırlayan kaynak kişinin paylaştığı tekerleme şöyledir: Bisiklete binersin/Bizim yolda inersin/Annen baban sorunca/Lastik patladı dersin

Kaynak kişinin aktardığı bilgilere göre 1970 sonunda ve 80'li yılların başında sokaklar hâlâ oyun oynamak için en elverişli ve güvenli yerlerdir:

"Oyun oynamak için çok alan vardı. Yeşillik, çimenlik... Gece yaralarına kadar insanlar birbirlerine çocuklarını emanet ederlerdi. Kapıda dışarıda büyükler oturur, yemek yer, çay içer, çocuklara bakarlardı. Çocuklar özgürce oynardı. Ama şimdi benim iki tane çocuğum var, top oynayamıyor, komşu bağıyor; "çocuk uyuyor", ip atlıyor; "başım ağrıyor". Alan yok, yer yok, bisiklet süremiyor. Buna bağlı olarak çağımızın hastalığı kilolu, obez çocuklar. Yeni yetişen nesil genellikle kilolu ve göbekli. Biz öyle miydik? Aç olsak bile oynardık, oyunun eğlencesi gitmesin diye... O bize kalori yaktırdı, oksijen boldu. Şimdiki gibi her şey kirli değildi. Çocukluğumda fakirdik; ama mutluyduk."

Çocukluk anılarında çocukları eğlendirmek ve para kazanmak için çok çeşitli seyyar satıcıların da olduğunu söyleyen kaynak kişi şunları belirtmiştir:

"Ayı oynatmaya gelirlerdi. Adamın teki tef çalar, ayı oynar, biz de eğlenirdik. Pamuk şeker gözümüzün önünde yapılırdı, şimdiki gibi naylonun içinde değildi. Cola bilmezdik, limonatacı amca vardı. Seyyar tezgâhıyla getirirdi. Soğuk soğuk buz gibi içerdik. Taze taze balık gelirdi. Hirfanlı barajından balıklar alıp satarlardı. Şimdi o lezzetler bile yok..."

Yazının başında da söz edildiği gibi nostalji kültürü modernleşme ve kentleşmenin neden olduğu değişime ayak uydurmakta zorlanan bireyler için çocukluk döneminin tanıkları olan oyun ve oyuncaklar etrafındaki günlük yaşantı deneyiminden bahsedildiğinde canlanan ve devreye giren bir konudur. Svetlana Boym'un da ifade ettiği gibi "nostalji aslında farklı bir zamana (çocukluk zamanımıza, rüyalarımızın yavaş ritimlerine) duyulan hasrettir. Daha geniş anlamda nostalji, modern zaman fikrine tarih ve ilerlemenin zamanına karşı bir isyandır. Nostaljik kişiler insanlığın başına belâ olan zamanın geri çevrilemezliğine boyun eğmeyi reddederler." (Boym 2009: 16). Burada da durum aynıdır. Metropol yaşantısı ve emekle uzun süreler çalışarak kazanılan para kişinin yaşamına yetmemekte, böylesi bir döngüde her şeyin organik olduğu zamanlarda yaşamaya duyulan hasreti öne çıkarmaktadır.

Bir başka kaynak kişinin (KK14) verdiği bilgilere göre dış mekânlarda oynanan oyunlar ile ev içinde oynanan oyunlar farklıdır. Örneğin yakan top, yerden yüksek, sek sek, elim sende ve saklambaç dışarıda oynanırken, evde Barbie bebek ve evcilik oynanır. Çocukluğundan hiçbir tekerleme hatırlamayan bu kaynak kişiye göre dışarıda olmak, sokağa çıkmaktır ve kız erkek karışık olarak grup oyunu oynamaktır. Evde ise gerek Barbie bebeklerin çekiciliği gerekse de evciliğin daha önceden de bahsedildiği gibi kızlara ilerideki anne kimliğini kazandırmaya yönelik oyunlar olduğu ortadadır.

Ev ve sokak arasında oynanan oyun farklılığı bu zaman aralığında çocukluğu Ankara'nın Çankaya ilçesinde geçen bir başka kaynak kişinin (KK15) verdiği bilgilerde de

tespit edilmiştir. Apartmanın arka bahçesinde grup hâlinde pek çok oyunların oynandığını ifade eden kaynak kişinin verdiği bilgilere göre erkekler kendi aralarında doğurtmaca ve uzun eşek oynamışlardır. Doğurtmaca oyunu; en az 2, en çok 7 kişi ile oynanır. Oyunda amaç, en az hata yaparak ve en düşük puanı alarak diğer oyuncuları eleyerek birinci olmaktır. Doğurtmaca, aslında tek kale futbol oyunudur. Önceden hangi sayı belirlenmişse (9, 12 ya da 21), bu rakamlara ulaşılmaya çalışılır. Söz konusu sayıların seçilme nedeni şudur: 9, bir bebeğin doğumunu; 12 bir yılı, 21 de voleybol ve pinponda bir setteki puan sayısını sembolize eder. Doğurtmaca oyununda da bu sayılara sadık kalınır. Oyuna başlamadan önce kaleci belirlenir. Kalecinin seçimi; top sektiremeye göre yapılır ve en az sektiren başlangıçta kaleye geçer. Kale vuruşu ile oyun başlar. Her bir oyuncunun ya pas verme ya da kaleye şut çekme hakkı vardır. Topa iki kez değen, ceza olarak kaleye geçer. Kaleci, belirtilen puana ulaştığında oyundan elenir. Kaleci elenip, yerine başkası seçilirken, puanı en yüksek olan kişi tercih edilir. Bu süreç, oyunda iki kişi kalana dek devam eder. Bu durumda sonuç penaltı atışlarıyla belirlenir ve oyun sona erer. Oyuna doğurtmaca isminin verilmesinin nedeni, elenen her oyuncuya oyunda kalan oyuncuların topu karın bölgelerine koyarak ve sonra da düşürerek “Doğurdu, doğurdu” diye alay ederek göndermeleridir. Bu durum aslında cinsiyet eşitsizliğinin göstergesidir. Doğurtmacanın yanı sıra körebe ve saklambaç da hem kızların hem de erkeklerin beraber oynadıkları sokak oyunlarıdır. Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre evde yurt dışından gelen legolarla ve uzaktan kumandalı arabalarıyla oynayan çocuk, sosyalleşemez; ama oyun Huizinga’nın dediği gibi “her şeyden önce gönüllü bir eylemdir, keyfe kederdir. Oyundan alınan zevk, oyunu ihtiyaç olarak hissettirdiği ölçüde oyunun gerekliliği emredici hâle gelmektedir” (Huizinga 1995: 24).

Çocukluğu Ankara’nın Yenimahalle ilçesinde geçen bir kaynak kişinin (KK16) verdiği bilgilere göre sokakta lastik iple atlamak, saklambaç, istop en çok oynanan oyunlardır. Evde ise saatlerce Cindy bebeklerle oynadığını ifade eden kaynak kişinin verdiği bilgilere göre bu oyuncaklar sayesinde kız çocuklar aslında daha önceki yıllarda evcilik oyunu aracılığıyla el yapımı olan bebeği giydirmeyi, yedirmeyi, uyutmayı ya da gezdirmeyi yaparken, oyun aracı değişmiştir. Barbie ya da Cindy bebekler aslında kız çocuklarını tüketim kültürüne de alıştırmıştır. Bu bebekler için sayısız çeşit kıyafet ve oyuncak türü geliştiren oyuncak firmaları aslında küçük kızlara yetişkin kadın giyimini ve pahalı yaşantıyı özendirdiği için eleştirilmiştir.

Çocukluğu Etlik semtinde geçen bir kaynak kişinin (KK17) verdiği bilgilere göre de kızlar arasında dışarıda ya da gecekondunun avlusunda oynanan Çin Çan oyunu lastik ip oyununun adı değişmiş hâlidir ve en yaygın oyunlardan biridir. Erkekler arasındaki en yaygın oyun ise yağlı kayıştır. Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre özellikle yaz sıcaklarında oyun oynarken ceza olarak suyla ıslatmak çok eğlencelidir.

Sonuç

Bu çalışma için yapılan tüm derlemelerden anlaşılan ilk sonuç, yakın tarihe kadar Ankara'nın sokaklarında, parklarında ve okul bahçelerinde çocuk oyunlarının oynanabildiği bir kent olduğudur. Çocukların ev ve okul dışında sosyalleşebildiği, komşu ilişkilerinin daha sıkı olduğu bu dönemde, sokak kameralarına gerek duyulmadan emniyetli ve özgürce vakit geçirilebilmiştir. Ne var ki modernleşmenin etkisiyle etrafı koruma ve kameralarla çevrili site yaşantısına geçilmiş, komşuluk ilişkileri zayıflamış ve geleneksel çocuk oyunlarının oynanması azalmıştır. Bu oyunların oyunun niteliğine göre kızlı erkekli beraber (Nallıhan, Beypazarı, Gündül, Ayaş) ya da ayrı oynanmıştır.

Bazı oyunlara farklı isimlerle adlandırılmıştır. (Hamamönü'nde *dombik* olan oyun, Balâ'da *dalya*)

Söz konusu oyunların bazılarının çelik çomak, topaç (birkaç istisna hariç), uzun eşek, doğurtmaca gibi oyunların daha çok erkek çocukların kendi aralarında oynarken, saklambaç, birdirbir, sek sek, yerden yüksek gibi oyunların ise bol katılımlı oyunlar olduğu için kız ve erkeklerin beraber oynanmıştır. Evcilik, ip atlama, bebek ise kızların kendi aralarında oynadıkları oyunlardır.

Bazı oyun ve oyuncak türleri kaybolduğu örneğin artık Samanpazarı'nda saman bebekler yapılmadığı tespit edilmiştir. Aslında semte özgü bir unsurun oyuncak kültürüne yansması önemliyken, modernleşmeyle beraber yurt dışından gelen farklı ürünlerin pazara girmesiyle bu oyuncaktan vazgeçilmiştir. İşin dikkate değer bir başka tarafı, saman bebeklerin Ankara'da var olan hiçbir müzede nostaljik bir unsur olarak bile yaşatılamamasıdır. İlerleyen zaman ve değişen yaşam koşullarına paralel olarak bebeklerine elbise diken ya da ören kızlar olmadığı gibi topacını kendi oyarak yapan bir nesil de çoktan tarihe karışmıştır. İp atlama eski zamanlarda urganla yapılırken, 90'lı yıllarda lastik ip ve farklı oynanış şekilleri çocukların oyun dünyasına girmiştir.

Tamamen Ankara ve Ankaralı kültürünü yansıtmak amacıyla açılacak olan bir müzede bu oyunların sergilenmesi yararlı olacaktır. Ankara Kalesi'nin "tarihî ve nostaljik bir mekân" olmasından kaynaklanan nedenlerden ötürü gerek devlet gerekse de özel müzeciliğin yaşatıldığı bir semt olmasından dolayı bu bölgede Ankara çocuk oyunlarını anlatan bir müzenin kurulması hem kent belleğine katkı sağlayacak, hem de oyunun gelecek nesillere aktarılmasında kilit bir rol üstlenecektir.

Kaynakça

- Boym, Svetlana. 2009. Nostaljinin Geleceği. İstanbul: Metis Yayınları.
- Cross, Gary. 2018. Tüketilen Nostalji. İstanbul: The Kitap İletişim Medya.
- Ergin, Muharrem. 1971. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Ersoy İnci, Petek. 2013. Somut Olmayan Kültürel Miras ve Ankara/Kazan Yöresi Çocuk Oyunları. 2. Uluslararası Ankara-Kazan ve Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu ve Uluslararası Sanat Çalıştayı, Ankara, 97-105.
- Huizinga, Johan. 1995. HOMO LUDENS: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine bir Deneme. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaynak, Serra. 2021. Çağlar Boyu Bebek. (Rahmi M. Koç Müzesi Dünya Bebekleri Koleksiyonu Sergisinden Örneklerle). İstanbul: Rahmi M. Koç Müzesi, Yapı Kredi Yayınları.
- Küçüktaşdemir, Güliz. 2019. "Kentli Hareketliliği Kentsel İç Mekân Örneği Olarak Esat Mahallesi, Gündelik Yaşam ve Yapısal Dönüşüm", Ankara Araştırmaları Dergisi, 7.cilt, 1. Sayı, 197-211.
- Oğuz, M. Öcal ve Petek Ersoy. 2007. Türkiye’de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları (Genişletilmiş İkinci Baskı). Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.
- Onur, Bekir. 2005. Türkiye’de Çocukluğun Tarihi. Ankara: İmge Kitabevi.
- Onur, Petek. 2018. "Nostaljiyi Yeniden Yaratmak: Ankara’nın Kale, Hamamönü ve Hamamarkası Mahallelerinde Kent Kültürü", Ankara Araştırmaları Dergisi, 6.cilt, 145-166.
- Sennett, Richard. 1969. "The Folk Society", Classic Essays on The Culture of Cities, New York, Appleton-Century-Crofts, 180-205.
- Üstün Dökmen Akademi Çocuk Zirvesi. 2021, Çocuk ve Oyuncak Oturumu, Sunay Akın'ın Konuşması. (22-23 Mayıs), (Saat aralığı: 19.05-19.15).

Sözlü Kaynaklar

511

- KK1:** Seza TAŞPINAR ERSOY, 1945, Ankara/Yenimahalle, İmar ve İskân Bakanlığı emeklisi. (Görüşme tarihi: Ocak 2018)
- KK2:** Alev NOYAN MÖREL, 1954, Aydın, Emekli öğretmen. (Görüşme tarihi: Şubat 2019)
- KK3:** Nurşen BAŞARAN, 1955, Ankara/Samanpazarı, Akademisyen. (Görüşme tarihi: Ocak 2019)
- KK4:** Feride BÜYÜKPAMUKÇUOĞLU, 1956, Tekirdağ, Emekli resim öğretmeni. (Görüşme tarihi: Mart 2019)
- KK5:** Hicaziye KOPARAN, 1956, Ankara/Sincan, Devlet Hava Meydanları emeklisi. (Görüşme tarihi: Haziran 2019)
- KK6:** Hakkı KOPARAN, 1957, Ankara/Sincan, İç İşleri Bakanlığı Nüfus Müdürlüğü emeklisi. (Görüşme tarihi: Haziran 2019)
- KK7:** Dilaver CANYURT, 1958, Ankara/Kazan/İğdir köyü, emekli. (Görüşme tarihi: Mart 2018)
- KK8:** Selma CANYURT, 1960, Ankara/Kazan/Kışla köyü, ev hanımı. (Görüşme tarihi: Mart 2018)
- KK9:** Erol AKOĞLU, 1966, Ankara/Güdül, Terzi. (Görüşme tarihi: Şubat 2019)
- KK10:** Savaş FERHAT, 1966, Ankara/Küçükesat, TRT’de kameraman. (Görüşme tarihi: Şubat 2019)
- KK11:** Nurten TANRIVERDİ ÖZCAN, 1966, Ankara/Balâ, Ev hanımı. (Görüşme tarihi: Ocak 2019)
- KK12:** Yasemin GÖKYEL, 1971, Sincan, Ev hanımı. (Görüşme tarihi: Ocak 2019)
- KK 13:** Elif DEMİRKAN, 1974, Şereflikoçhisar, Terzi. (Görüşme tarihi: Kasım 2019)

- KK14:** Hazal BAŞARAN, 1984, Zonguldak, Fizik tedavi uzmanı. (Görüşme tarihi: Ocak 2019)
- KK15:** Alp Gökhun İNCİ, 1983, Adana, İktisat uzmanı. (Görüşme tarihi: Kasım 2019)
- KK16:** Sırma ŞEN ÇELİK, 1981, Ankara, Fizik mühendisi. (Görüşme tarihi: Mart 2018)
- KK17:** İlknur İPEK, 1982, Ankara, Etlik, Terzi. (Görüşme tarihi: Kasım 2019)
- KK18:** Onur KILIÇARSLAN, 1993, Ankara, Etlik, serbest meslek. (Görüşme tarihi: Kasım 2019)

Ekler ¹

- Çocuk:** Bir sarı yılan yaraladı beni/Saraladı beni/17 yerimden yaraladı beni/Çağırın gelsin, annem gelsin/Alsın yılanı, sarsın koluna
- Anne:**Alamam yılanı/Saramam koluma/Oğlum Ahmedim ölemem yoluna
- Çocuk:**Bir sarı yılan yaraladı beni/Saraladı beni/17 yerimden yaraladı beni/Çağırın gelsin, babam gelsin/Alsın yılanı, sarsın koluna
- Baba:**Alamam yılanı/Saramam koluma/Oğlum Ahmedim ölemem yoluna
- Çocuk:**Bir sarı yılan yaraladı beni/Saraladı beni/17 yerimden yaraladı beni/Çağırın gelsin, kardeşim gelsin/Alsın yılanı, sarsın koluna
- Kardeş:**Alamam yılanı/Saramam koluma/Oğlum Ahmedim ölemem yoluna
- Çocuk:**Bir sarı yılan yaraladı beni/Saraladı beni/17 yerimden yaraladı beni/Çağırın gelsin, nişanlım gelsin/Alsın yılanı/Sarsın koluna
- Nişanlı:** Alırım yılanı/Sararım koluna/Severim Ahmedim ölürüm yoluna
- Mahmut:**Selam da söyleyin babama/Çiftliğini çubuğunu satsın da/Beş bini tamam yapsın da/Oğlum Mahmudum desin de aman/O çıkarsın beni zindandan maphustan
- Baba:**Selam da söylen Mahmuduma/Çiftliği çubuğu satamam aman/Beşbini tamam yapamam aman,/Oğlum mahmudum derim de aman/Çıkaramam onu maphustan, zindandan
- Mahmut:**Selam da söyleyin babama/Sandığını sepetini satsın da/Beş bini tamam yapsın da/Oğlum Mahmudum desin de aman/O çıkarsın beni zindandan maphustan
- Anne:**Selam da söylen Mahmuduma/Çiftliği çubuğu satamam aman/Beşbini tamam yapamam aman,/Oğlum mahmudum derim de aman/Çıkaramam onu maphustan, zindandan
- Mahmut:**Selam da söyleyin babama/Altınını, incisini satsın da/Beş bini tamam yapsın da/Oğlum Mahmudum desin de aman/O çıkarsın beni zindandan maphustan
- Sevgili:** Selam da söylen Mahmuduma/Altınımı incimi satarım aman/Ben bini tamam yaparım aman/Çıkarırım onu maphustan, zindandan

